

Тендер довкола гендеру

Марта Богачевська-Хом'як

Книжки, що згадуються в цій статті:

Теория и история феминизма: курс лекций. Учебное пособие под редакцией Ирины Жеребкиной. — Харьковський центр гендерних досліджень, Ф-Пресс, 1996.

Ирина Жеребкина. Женское политическое бессознательное: проблема гендера и женское движение в Украине. — Харьковський центр гендерних досліджень, Ф-Пресс, 1996.

1

Останній час в Україні завирувало від конференцій, семінарів, з'їздів та нарад жінок, для жінок, про жінок. Обговорюють проблеми безробіття, шкільництва, здоров'я, екології, народних традицій та нових технологій, дитячу літературу та «Інтернет», політику й етику. З'їжджаються жінки України, до них приїжджають жінки з-за кордону або самі вони їдуть за кордон. У Львові з українськими жінками зустрічалася Гіларі Клінтон, яку супроводжувала Людмила Кучма. Однак про всю цю діяльність в Україні відносно мало пишуть — навіть про «перших леді», хоч їхні виступи були показові.

Не оминула жінок своєю увагою виборча кампанія — ще б пак, адже жінки становлять більшість населення України, хай навіть тільки на п'ять відсотків. На виборчі перегони припали два «жіночі» свята: День Святого Валентина, який швидко входить у моду в містах України на втіху індустрії квітів, цукерків та косметики, та Міжнародний жіночий день Восьмого березня, соціалістичне свято, що давно перебрало функції, подібні до Дня Святого Валентина і всупереч не надто активному спротиву, головню в Галичині, таки вкорінилося в Україні, помагаючи розвіяти сірість запізненої весни. Політичні партії скористали з нагоди поздоровити всіх жінок. Кандидати-чоловіки від Ліберальної партії окремою летючкою запевняли їх, що найважливіше покликання чоловіка — служити жінці. Наразі цього служіння не надто видно. Втім, поширення побутової техніки та достатнє забезпечення харчами, без черг і дефіцитів, таки полегшує життя господарки. В газетах з'являється більше статей про правову опіку жінок, особливо у випадках сексуальних домагань на роботі чи насильства; про програми окремої освіти для жінок; про зміни у вихованні хлопчиків; і само собою, про вже традиційні теми суспільного захисту, що стосуються суто жінок, а не цілого суспільства.

Жіноча тема дуже часто наражається на маргіналізацію (це, мовляв, про жінок, тому не суттєве), отож намагаємось якось убити її в рамці того, що вважається важливим. Писання про жінок несе на собі певний ідеологічний відтінок фемі-

нізму, — а фемінізм, хоч і є просто намаганням жінок визначити самих себе, не надто популярний у світі, а в Україні й поготів, отож одвічна заковика — як зацікавити читача на-

криття колеса кожним поколінням. Завдяки жіночим рухам 1960-х—70-х років спершу в університетах США та Великої Британії, а згодом в інших країнах було створено міждисциплінарні програми жіночих студій, що уможливило систематичне вивчення, наступність і науковий підхід до теми. Проте сьогодні між жіночим рухом та жіночими сту-

дліджень.

Упродовж століть жінок сприймали через уявлення чоловіків. Значна частина писаної історії (навіть коли авторами були жінки) послуговувалася поняттями, що їх виробили чоловіки. До половини дев'ятнадцятого століття роль жінок розглядалася загалом у контексті сім'ї, — а що сім'ї мало хто вивчав, жінки не потрапляли в історію. Писалося про видатних жінок — а котра є видатною, визначав автор.

В колоніальних народів рух за здобуття рівноправності жінок у політичних, майнових, електоральних, наукових та економічних правах узагалі був складником загальнонаціональних змагань і, на відміну від західноєвропейського та американського, не мав суто статево емансипаційного забарвлення. В XIX столітті у Східній Європі роздуми чи писання, присвячені жіночій проблематиці, розвивалися мало. Жінки цих народів вважали, що, змагаючись за національну рівноправність, вони тим самим виборюють і свої жіночі права, тим-то витворилося помилкове уявлення, нібито вони не мали тих статево-емансипаційних проблем, які турбували освічене жіноцтво Заходу. В Україні цими питаннями переймалася тільки основоположниця українського жіночого руху Наталя Кобринська. Вона аргументувала потребу переосмислення статевої (сьогодні ми сказали б гендерних) відносин у філософському масштабі. Тобто порушила центральне питання фемінізму: чи відбивають усталені філософські концепції також жіночу сутність, а чи є тільки витвором половини людства, узагальненням на цілість? Вона також перша в соціалістичному русі, учасницею якого себе вважала, заговорила про те, що економічна рівноправність жінок без усвідомлення складності жіночої долі в патріархальному суспільстві призведе до їх подвійного навантаження. Адже неминуча потреба зайнятися заробітною працею поза домом не звільнить жінку від жодних господарських клопотів та опікування над дітьми й батьками. (Це й сталося за радянської влади. Патріархальне суспільство легко вписалося у соціалістичний лад, попри існування на папері законів, що проголошували рівноправність.) Кобринська марно переконувала своїх політичних однодумців в Україні та в інших країнах Європи. Павлик, Цеткін, Франко вважали, що економічно-політичне перебудування суспільства автоматично зрівняє обидві статі, причому жінки стануть такими, як чоловіки. Феміністки, зокрема й Кобринська, наполягали, що рівноправність жінок має здійснюватись у спосіб, що його осмислять і визначать самі жінки. Цього не може статися, поки жінки не матимуть повного доступу до освіти та рівних легальних прав. Кобринська вважала, що ані жінки, ані політичні однодумці-чоловіки не сприйняли її поєднання фемінізму з демократичним соціалізмом.

Утім, активність Кобринської великою мірою прискорила розвиток жіночих організацій на територіях

А. Страхів (1926 р.)

шою темою — постає на повен зріст.

Якийсь чиновник зауважив: в Україні вже знають, що таке тендер, а тепер треба зрозуміти, що таке гендер і для чого потрібне те, що називають жіночими студіями. Самого знання про жіночий рух чи одвічне «жіноче питання» вже замало. Крім вивчення ролі жінок в історії, руху за рівноправність статей, організації жінок та намагання створити жіночий світовий рух, жіночі студії також охоплюють філософське переосмислення значення статі в усьому розвитку людства. «Жіноче питання» традиційно охоплює справи сім'ї, дітей, здоров'я, отже маємо до діла радше з жіночим розв'язанням громадської проблеми. На відміну від національних рухів, які зростали на зацікавленні історією своєї групи, в жіночому русі слабкою була наступність ідей від покоління до покоління. Не було й систематичного вивчення жіночого руху: щойно в сімдесятих роках нашого століття прийшло усвідомлення, що без наукового підґрунтя справу покращення долі жінок приречено на поновне від-

діями існує своєрідне творче напруження, як-от між національними рухами й істориками, що насторожено ставляться до безкритичного уславлення минулого свого народу.

Міждисциплінарні програми вивчення жінок витворили цілу світову мережу фахівців із питань, що мають стосунок до жінки. Підхід до традиційних дисциплін (історії, філософії, літератури тощо) із новими методологіями, застосування нового матеріалу зумовили появу нових понять і термінів. Науковці запропонували вживати термін *гендер*, коли йдеться не про фізичні характеристики статі, а про соціалізацію осіб у суспільстві. Тобто цим словом позначено співвідношення суспільних ролей як і чоловіків, так і жінок. Не відмежовуючи жінок від суспільства, гендерний підхід поглиблює усвідомлення його законів, додаючи нову категорію до вже звичних класової та расової. Це збагатило всі галузі гуманітарних наук. Отже, вивчення теми жінок, розпочавшись із заялужених «роль жінок у...», допомогло розширити обсяг гуманітарних до-

Українські варіанти

Започаткований торік групою львівських інтелектуалів — учених-соціологів, філософів, істориків, економістів, за участю Інституту гуманітарних проблем, журнал «Українські варіанти» видається як кварталник на 120 сторінках великого формату.

У першому числі за цей рік — розвідки Світлани Онищук «Національна ідея і культура: цензура романтичних сподівань», Володимира Вітковського «Націоналізм для України», Наталі Черниш «Чи можливе громадянське суспільство в Україні?», Степана Галея «Консерватизм у політичній практиці сучасної України», Нігора Хазратова та Миколи Гнатка «Психологія сприйняття державної влади», Павла Фролова «Роль ЗМІ в процесі формування іміджу політика», Романа Пастушенка «Загальна освіта України: від авторитарності до... авторитарності?», Тараса Гладяка «Політична культура українського студентства в пострадянський період», Наталі Чепелевої «Доля автора в сучасному українському дискурсі», Віри Ципук «Проблема ідентичності у західних англомовних джерелах (філософсько-соціологічний аналіз)», Тараса Батенка «До питання про табірні взаємовідносини українських правозахисників у 1970-і рр.», Костя Бондаренка «Олександр Лукашенко як феномен білоруського тоталітаризму», Олександра Зайцева «Український націоналізм і фашизм, 1920–30-ті рр.», Івана Козловського «З історії встановлення українсько-польського кордону», переклад праці Джона Рекса «Етнічна ідентичність і національна держава: політична соціологія полікультурних суспільств» та інші матеріали.

Видання має науковий характер, усі статті супроводжуються резюме українською та англійською мовами.

290008 Львів-8
вул. Валова, 31 а/с 860
тел./факс (38-0322) 72-46-00
e-mail: shweda@lrfep.link.lviv.ua

Австро-Угорської імперії. Створена там низка жіночих організацій, об'єднавшись із Радою жінок України та в співпраці з еміграційними жіночими товариствами, 1921 року заснувала Союз українок. Незважаючи на певну опозицію правих та лівих кіл української громадськості, Союз українок провадив програми модернізації села, освітні та вишкільні курси, активізував жінок у політичному процесі. 1934 року у Станіславові відбувся об'єднавчий з'їзд, на якому створено Всесвітній союз українок. Члени Союзу Олена Левчанівська, Олена Кисілевська (редактор і видавець «Жіночої долі» (1924–1939) та Мілена Рудницька були обрані до польського Сенату та Сойму. Остання з допомогою міжнародного жіночого руху зробила особливо багато, аби привернути увагу світу до долі українців у Польщі та до голоду в Україні.

В радянській Україні самотньо правильним було проголошено соціалістичний підхід до жіночого питання. Ціла низка законів установлювала рівноправність статей. Окремі жіночі відділи при партійних органах мали допомагати компартії мобілізувати жінок на виконання її програми й підносити їхню соціалістичну свідомість. Комунистичні відкидали можливість будь-якої співпраці з іншими жіночими організаціями, ігнорували жіночі організації на територіях Західної України, відкидаючи їхні намагання обмінюватися літературою. 1930 року компартія оголосила жіноче питання розв'язаним і скасувала жінвідділи. Окрему жіночу організацію в Радянському Союзі створено тільки 1946 року, коли виникла потреба брати участь у міжнародних жіночих рухах.

Починаючи від 1989 року й особливо після проголошення незалежності в Україні знову створюються самостійні жіночі угруповання, що відроджують тут традиції фемінізму. Сьогодні їх офіційно зареєстровано понад триста. Переважно це місцеві товариства; найчисельніші загальноукраїнські — Спілка жінок України (переорганізована зі створеної ще за горбачовських часів Ради жінок України); зорганізоване 1991 року об'єднання «Жіноча громада», що охоплює менші, особливо етнічні товариства; відроджений 1989 року Союз українок; жіноче об'єднання ім. Олени Теліги, створене 1994 року; Об'єднання солдатських матерів, створене як усеосязне 1989 року, коли вони домагалися відкритості та реформ у Радянській Армії, та перебудоване на українське в період здобуття незалежності; інші. Ці організації беруть активну участь у програмах ООН на покращення становища жінок, співпрацюючи з урядовими відомствами (в міжнародній Конференції жінок, що відбулася під егідою ООН у Пекіні, офіційну українську делегацію очолював віце-прем'єр України Іван Курас), а особливо зі створеним 1996 року Міністерством у справах сім'ї та молоді. Крім того, в Києві від 1992 року існує Міжнародний клуб жінок, що об'єднує чужинки, які живуть і працюють в Україні.

Жодна з цих організацій не є суто

феміністичною, тобто спрямованою на вивчення та поліпшення справ жінок. У деяких на першому плані стоїть збереження та поглиблення національної свідомості, в інших — дитячі програми. Деякі організують навчальні курси, особливо задля створення малого бізнесу. Щораз більше жінки в Україні прагнуть активнішої політичної та суспільної ролі.

Крім жіночих організацій, в Україні виникають ще й гендерні наукові центри. Перший створено в Києві 1993 року, але широкої діяльності він не розгорнув. 1996 року засновано Центр гендерних студій при Харківському університеті. В Харкові існує також Центр жіночих досліджень, що вивчає різні аспекти сучасного становища жінок. Третій рік читають курс жіночих студій професори різних дисциплін в одеському Університеті харчових промисловостей. Наукові, державні та приватні установи проводять демографічні й соціологічні дослідження, збираючи багатий матеріал із гендерної теми. Поодинокі програми, як от Гендерне бюро Програми розвитку ООН, проект «Жінка в засобах масової інформації», Міжнародна асоціація боротьби з проституцією, «Мама-86», Асоціація багатодітних матерів тощо долучилися до активного руху за поліпшення статусу жінок. Неформальний комітет із представників головних загальноукраїнських жіночих організацій збирається при Міністерстві у справах сім'ї та молоді. В центрі його уваги — становище жінки як матері. Підписавши документ ООН про скасування дискримінації та покращення статусу жінок, Україна зобов'язана створити на це належні умови.

До усвідомлення жіночої проблематики в Україні чимало додають періодичні наукові та практичні конференції. Зі збірок промов на таких зібраннях можемо створити цілісний образ розвитку та відродження автономної жіночої активності в Україні. Їхня якість нерівномірна, однак вони є документами доби: «Жінка в державотворенні. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29-31 травня 1993)»; «Жінка і демократія. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 2-5 червня 1995)»; «Жіночий рух в Україні: історія і сучасність. Міжнародна науково-методична конференція. (Одеса, жовтень 1994)»; «Жінки України: історія, сучасність та погляд на майбутнє. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 4-5 листопада 1995) тощо.

Формального окреслення жіночих студій немає: як в усіх гуманітарних науках, у цій ділянці є безліч напрямків і тем. Звичайно вони охоплюють історію, економіку, літературу, психологію, релігію, філософію. Методологічні підходи покривають гаму від традиційної історії до радикальної феміністичної постструктуральної критики. Як окремий предмет жіночі студії внесено в програми університету та аспірантури, хоча в США вже включаються

в шкільні курси. Залежно від переконань науковця в цій ділянці можемо виявити особливий наголос на спільні проекти, товариський, а не дидактичний підхід у педагогіці та в дослідній праці, і намагання шукати нових підходів і нової термінології. Деякі активісти жіночого руху на Заході звинувачують академічних фахівців у відчуженні від реалій життя й нехтуванні ідеалів боротьби за поширення жіночих прав. Інші, навпаки, наполягають на високому науковому рівні, щоб утвердити академічний статус теми. Ця різнобіжність, хоч і ледь чутно поки що, вже починає відлунувати в Україні.

2

У Харкові російською мовою видано дві книжки, обидві — коштом престижних американських фондів. Одна — збірка статей «Теория и история феминизма: курс лекций» за редакцією Ірини Жеребкіної. Книжка подає вступ до сучасних феміністичних підходів і ознайомлює читача з різними аспектами загального фемінізму. Вчена Рада ЦГО НАН України рекомендує курс як посібник для студентів вищих навчальних закладів. Автори цієї колективної праці (крім самої Ірини Жеребкіної, ними є Завен Баблоян, Тамара Булавина, Тетяна Журженко, Катерина Карпенко, Олена Луценко, Вікторія Старовойт, Марина Прокопенко, Марина Шаповаленко, Наталя Шолкова) обговорюють феміністичні підходи до філософії та літературної критики, політичні вияви сучасного фемінізму, оповідають коротку історію жіночих рухів. Вдало подані соціологічні підходи до гендерної стратифікації ознайомлюють читача зі складнощами співвідношення фемінізму та психології. Використана в статтях література — великою мірою російськомовна. Як і в усіх підручниках, матеріал яких іще не ввійшов у науковий канон, інтерпретації та подання фактів дають силу підстав до прискіпливих причіпок. Та це перший такий підручник, дарма, що російською, а не державною мовою, — і слід вітати цей початок. Сподіваємося, що вишліфування скрізь іще доволі сирих тем піде в Україні у співпраці з науковцями цілого світу. Тут не йдеться про «наслідування» Заходу, а про спільне опрацювання не вивчених досі проблем. Зрештою, як і в усій гуманістичній науці, вартості можуть бути вічними, але інтерпретуватися кожним поколінням по-своєму.

Друга книжка належить перу самої Ірини Жеребкіної: «Женское политическое бессознательное: проблема гендера и женское движение в Украине». Авторка обстоює тезу, що жінки України свідомо дозволяють державі використовувати жіночий рух на свою користь замість боронити свої жіночі права. Жеребкіна по-своєму інтерпретує сучасний жіночий рух в Україні й подає власну візію історії свого народу. Робить вона це відважно, відкрито, навіть ризиковано допасовуючи чужі ідеї до своїх уявлень. Однак до глибшого аналізу поняття націоналізму не вдається, вважаючи, що ототожнити

весь «націоналізм» із його крайніми виявами чи навіть тільки з їх можливістю досить для розуміння справи. На жаль, спрощення поняття націоналізму спрощує авторovu аргументацію й робить працю тенденційною. Коливання між так званим «фемінізмом» і «націоналізмом» (ставлю ці поняття в лапки, бо в сучасній популярній, ба навіть науковій літературі вони означають різні явища), відсування змагань за жіночі права на другий план, якщо точиться боротьба за права національні чи людські, є дуже характерним для жіночих рухів усіх народів, а тих, що зазнавали колоніального гніту, й поготів. Та в цей аспект теми пані Жеребкіна не входить. Натомість її турбує, що, мовляв, Захід вважає розпад Радянського Союзу демократичним здобутком. «На прикладі становища жінок в Україні я ... насмілилась описати дещо інакше картину: картину драматичну й повну суперечностей жіночого виживання в сучасних умовах, що явно погіршилися порівняно з минулим радянським режимом». Позицію Заходу Жеребкіна порівнює з расизмом і несприйняттям інакшого погляду. Минуле України, її культура та національні міфи, твердить вона, допомагають жінкам замінити одне насилля іншим. Політичні зміни в Україні вона вважає не суттєвими, бо при владі залишилися стара еліта, що діє тими самими тоталітарними засобами. Ба більше, Жеребкіна закидає сучасним політичним силам в Україні свідоме використання традицій задля посилення натиску на жінок: «У пострадянському українському суспільстві жінка вважається тим об'єктом, проти якого сьогодні спрямоване **безпосереднє насильство** (тут і далі підкреслено автором), а риторика на його виправдання має винятково цинічний характер». Сучасний жіночий рух в Україні, на думку пані Жеребкіної, відбиває **«альянс ідеології націоналізму та комунізму»** й тому є дуже консервативним. Не переконує Жеребкіну існування України як України: «"Українська нація" — це приклад політичної фантазмагорії, політичний проект якої все ще належить здійснити».

Не додасть книжці наукового авторитету низка помилок в іменах. Ось тільки на сторінці 207: Ольга Хорунжанская (треба Хоружинська); Лариса Квитка-Косач (треба навпаки); Софія Окуньская (треба Окуневська). Мене вражає ужиття латинізованого слова Галичина на українському Галичину, як і русифікація закінчень українських прізвиськ, коли з іншими цього не робиться: Кобринская, але Бенхабб чи Сиску.

Попри це книжку треба все ж таки повітати з двох причин.

По-перше, намагання застосувати сучасний антропологічний та дискурсивний підхід із феміністичним підґрунтям до української культури, літератури та сучасного суспільства кидає нове світло на відомі явища. Незалежно від інтерпретації автора позитивним є звернути увагу читача в Україні на низку проблем, зовсім відмінних від звичного «роль жінки в...» та переліку «найвидат-

ніших жінок». Хай для західної публіки такий дискурс уже звучить шаблонно, але для читача, необізнаного з сучасним феміністичним підходом до традиційних дисциплін, багато що в книжці змусить задуматися чи навіть обуритися. На додачу він може ще й вивчити жаргон того підходу: книжка знайомить із російською термінологією постмодерного й модерного феміністичного дискурсу.

Фото Сергія Паска

Друга заслуга цієї книжки — це українська тематика. Праць про жінок в Україні обмаль, і кожна з них, незалежно від підходу, стимулює зацікавлення та дальші студії. Отже, навіть незгодні привітають її як привід до наступних дискусій і досліджень.

Припускаю, що для багатьох читачів не тільки в Україні, але й у Східній Європі чимало в книжці буде несприємливого, а то й обурливого. Наскрізь негативне ставлення до держави та до нації як до носіїв не тільки влади, але насильства, особливо над жінками, звертання до фольклору й Шевченка по докази зверхності жінки-українки через колективне насильство над нею, твердження, що самосвідомість в Україні формується винятково в конфронтації з котримсь із численних «ворогів» України — не можуть не викликати заперечення. Автор доволі вибирає вподобаний матеріал. Для прикладу: твердження, що міжвоєнний Союз українок у Галичині мав тісні зв'язки з ОУН, не стає незаперечним тільки тому, що так у п'ятдесяті роки написала Ірина Павличовська. Дивовижно звучать твердження, що становище жінок за радянської системи було ліпшим, як після розвалу Союзу: виявляється,

можна називати себе феміністкою і вважати життя жінки в автократичній чи навіть авторитарній системі кращим, ніж у системі відкритого суспільства й більших особистих можливостей. Однак головна суть книжки не в тому, що важливіше — декретна відпустка чи можливість закордонного виїзду. Знову в дискусії про жінок виринає питання можливостей для тих, що можуть, і

короткотривалих зусиль Олени Пчілки переконати російських феміністок у правоті домагань українок уживати рідну мову на своїй території Жеребкіній видається ознакою українського націоналізму. Вона пише, що Пчілка примушувала полтавських жінок «прийняти таке націоналістичне доповнення до програми («Товариства рівноправності жінок». — М.Б.-Х.), що всі жінки-неукраїнки були змушені вийти з організації». Твориться враження, що домагання були ультранаціоналістичні й непримирливі. А йшлося про те, щоби проводити зайняття, особливо з дітьми, мовою народу, щоб ефективніше передавати ідеї демократії. Це націоналізм і непримирливість? Можливо, але не по стороні Пчілки.

І тут виявляється головний підтекст усієї праці — підтекст, продиктований і методикою, і висновками. Автор дивиться на жінок України, на її історію та сучасне становище, на себе, зрештою, очима інших. Застосовуючи термінологію, що її вироблено для інших суспільств, не заглиблюючись у суть понять і не аналізуючи вживання термінів, Жеребкіна ще не поставила дзеркала перед жінками України, а тільки пробила вікно, крізь яке можна побачити, які дзеркала виробили інші. Це і є спосіб, у який жінки колоніальних, тобто підвладних народів дивляться на себе. Отож нічого дивного, що відсутність нововідкритого фемінізму стає для автора ще однією підставою ганити своє суспільство. Фахівцям добре відомий феномен, коли жертва згвалтування почувається головним винуватцем того, що з нею скоїлося. Маємо до нього ще одну ілюстрацію, і це великою мірою робить книжку цікавою.

Жеребкіна розглядає фемінізм як майже відрубне самодостатнє явище. Такий підхід загрожує ідеологізацією, а не розумінням суспільного чи культурного чинника. Однак вивчення предмету часто й починається з розгляду тої чи іншої ідеології, чи, як в Україні люблять говорити, концепції. Добре, що Жеребкіна вивчає фемінізм. Побажаймо їй плідної праці у вивчанні й інших явищ, як от націоналізм, колоніалізм, застосування понять зверхньої культури як своїх, щоб ці всі споріднені явища були ґрунтовніше досліджені в Україні.

Дискусія на деякі теми вже розвивається, в ній блискуче виступають такі науковці як Тамара Гундорова, Соломія Павличко та Оксана Забужко. Зіставлення тонкого аналізу Шевченка в новій книжці Забужко з гарматними салвами Жеребкіної переконує, що для останньої тема ще нова, а висновки її сируваті. Однак, хоч у відмінній тональності, ці автори все ж таки перегукуються: вони розглядають парадокси української культури, знаходять у них нові глибини — та як це часто буває, дискусія, чи навіть полеміка, точиться попри себе, а не між собою. А шкода — чейже тільки обмін думок, а не пострілів, розпочинає спілкування та творить спільноти. □

допомоги тим, хто її потребує.

Думка Жеребкіної — думка однієї з жінок України, і їм, а не мені, належить дискутувати з нею. В одному, однак, мушу забрати голос, хоч як це мені незручно.

Я завважила, що в Україні, як і взагалі в колишньому СРСР, не надто сумлінні в атрибуції цитат оригінальному авторові. Мені часто траплялися цілі абзаци з якоїсь своєї праці, перекладені на українську мову під іншим прізвищем. Спочатку це мене обурювало, потому подумала: добре, що комусь припало до впадоби те, що я написала. Чейже праця історика самітня, й ніколи не знати, чи твої книжки хтось читає, чи вони просто чекають своєї черги на макулатуру. От і тішуся тепер, находячи прямий чи непряний відгук на свою працю.

У книжці Жеребкіної чималі абзаци взято живцем із моєї англійської книжки про жіночі рухи в Україні, а посилань на саму книжку обмаль. Частіше Жеребкіна наводить мої приклади, посилаючись на оригінали — що ж, добре, що пішла до першоджерел.

Та не можна мене цитувати, змінюючи саму суть поданого факту. Зупинюся тільки на одному прикладі. Мій опис успішних, хоч і дуже